
Razvoj djeteta u predškolskoj dobi

Ubrzani rast i razvoj jedna su od glavnih obilježja djeteta predškolske dobi. Rast označava promjene u veličini koje su rezultat množenja stanica, te je tako jedan od najvažnijih obilježja tjelesnog sazrijevanja djeteta. Razvoj označava sazrijevanje organa, biokemijskog sustava i funkcija. Rast i razvoj su kompleksni procesi koji se odvijaju prema određenom redosljed, a opet individualno za svako dijete. Normalan rast i razvoj u dječjoj dobi preduvjet su za kasnije zdravlje pojedinca.

Osnovni pojmovi:

RAZVOJ: relativno trajne promjene koje se odvijaju po određenom slijedu

RAST: kvantitativno povećanje tijela ili djela tijela uslijed povećanja broja stanica

SAZRIJEVANJE: razvojna promjena pod utjecajem bioloških čimbenika; očituje se u isto vrijeme i na sličan način kod pripadnika iste vrste

UČENJE: relativno trajne promjene u mišljenju, osjećajima i ponašanju koje nastaju na osnovi iskustva ili vježbe; ovisi o sazrijevanju (neke stvari ne možemo naučiti bez da smo dovoljno sazrijeli)

Razvoj mozga jedan je od najsloženijih i najdinamičnijih procesa koji se događa tijekom embrionalnog i fetalnog razdoblja svakog čovjeka. Ne prestaje rođenjem, već se nastavlja tijekom cijelog života. (Zorić, 2013). Intenzivni razvoj mozga započinje još u 3. tromjesečju trudnoće. Najprije se razvijaju dijelovi zaduženi za reguliranje osnovnih životnih funkcija (otkucaji srca, krvni tlak, stanja pobuđenosti, pažnje, spavanja). Područja odgovorna za opstanak organizma, kontrolu i izražavanje emocija i pamćenja se postupno razvijaju. Nakon rođenja razvija se moždana kora koja je odgovorna za apstraktno mišljenje, učenje, rješavanje problema i govor.

Prve tri godine djetetovog života su najvažnije, jer upravo je to razdoblje koje uvelike utječe na postignuća u odrasloj dobi. U tom se razdoblju mozak razvija velikom brzinom, dok "živčane veze potaknute u tom razdoblju interakcijom s najbližima ostaju zauvijek" (www.unicef.hr). Ukoliko je u ovom periodu dijete u mirnoj i poticajnoj atmosferi, okruženo ljubavlju i pažnjom, a roditelji se ponašaju na njemu predvidljiv način, u njegovu će se mozgu razviti veze koje će mu omogućiti savladavanje važnih životnih vještina (Jovančević, 2008).

Grljenje, ljuljanje, nošenje i tepanje su navedene kao aktivnosti koje stimuliraju razvoj neuronskih veza. Postoje mnoga znanstvena istraživanja koja pokazuju da svakodnevna djetetova iskustva, njihova reakcija na okolinu i stimulacije utječu na oblikovanje njihovog mozga. Nove neuronske veze i povećan broj sinapsi rezultat su djetetovih doživljaja i utisaka o vanjskom svijetu (Selimović i Karić, 2010). Također je dokazano kako nasljeđe određuje osnovni broj neurona, te da je utjecaj okoline izrazito važno za zdravo funkcioniranje mozga. Mozak se razvija putem učenja, stimuliranja i vježbanja te na taj način mijenja svoju strukturu. Za djecu je bitno da od rođenja imaju dosta

pozitivnih iskustava, inače mogu postati emocionalno, socijalno i kulturno deprivirana što uzrokuje razne emocionalne i kognitivne probleme. Zato roditelji i odgojitelji moraju iskoristiti taj rani period u kojem djeca najbolje reagiraju na vanjske utjecaje i učenje.

Piagetova teorija kognitivnog razvoja

Piagetova teorija kognitivnog razvoja uključuje faze koje se javljaju otprilike u istoj dobi svakog djeteta, te se svaka nastavlja na prethodnu. Javljaju se u stalnom redu i ireverzibilne su, tj. kada je dijete jednom ušlo u novu fazu, ono misli na način koji je karakterističan za to razdoblje. Ono nikada ne razmišlja na način koji je karakterističan za ranije razdoblje kognitivnog razvoja" (Sternberg, 2005).

Prema Piagetu, opisati ću slijedeća razdoblja kognitivne ontogeneze čovjeka:

I. RAZDOBLJE SENZOMOTORIČKE INTELIGENCIJE: OD 0 DO 2. GODINE

Dijete reagira na vanjski svijet najprije kroz refleksne aktivnosti i spoznaje svijet izravnim djelovanjem; reakcije na podražaje su u početku slučajne- dobiva zadovoljstvo zbog postignutog efekta pa je ponavlja i uči- jednostavne reakcije postupno zamjenjuje namjerno ponašanje s ciljem produženja trajanja zanimljivih događaja.

Senzomotorička faza uključuje porast u broju i složenosti osjetnih i motoričkih sposobnosti tijekom dojenačke dobi. U ovom razdoblju dijete ne razlikuje sebe od okoline, te ne opaža ništa što im nije u neposrednoj blizini. Dojenčad nema ideju stalnosti objekta, tj. ideju da objekti nastavljaju postojati čak ako im nisu vidljivi (Sterberg, 2005).

Postignuća ovog stadija- stalnost objekta.

2. RAZDOBLJE PREDOPERACIJSKOG MIŠLJENJA: OD 2. DO 6. GODINE

Ovo razdoblje je karakteristično po djetetovu sve složenijem korištenju simbola kako bi kognitivno reprezentiralo svijet oko sebe (Starc i sur. 2004). Tri bitne karakteristike ovog razdoblja su egocentrizam, centracija i nemogućnost očuvanja količine. Ova navedena ograničenja mišljenja onemogućuju djetetu logično i zrelo zaključivanje. U ranom egocentrizmu dijete nema jasan osjećaj odvojenosti od okoline, nego se ono s njom poistovjećuje i okolina postaje dio njega. U kasnom egocentrizmu dijete sebe počinje razlikovati od okoline, ali ne može razumjeti da su iz tuđeg položaja slike stvarnosti drugačije, te da postoje stanja svijesti koja su drugačija od njegovih, ne može shvatiti zajednička pravila, sebe stavlja u središte zbivanja, te zbog toga ima poteškoća u igrama s pravilima i teško gubi. Egocentrizam se gubi između 6. i 7. godine života, samo ako se

dijete počinje što prije navikavati na život u grupi i na to da postoje pravila kojih se treba držati u skupini kako bi i samo bilo prihvaćeno od strane vršnjaka.

Starc i suradnici (2004) navode centraciju kao nemogućnost djeteta da se istodobno usredotoči na nekoliko svojstava, tj. usredotočeno je na samo jedno svojstvo. U ovom stadiju dijete ne može istodobno sagledati više osobina nekog predmeta te zbog toga dolazi do nemogućnosti razvrstavanja predmeta u skupine s obzirom na dva svojstva.

Nemogućnost konzervacije jest djetetovo neshvaćanje da predmet ne mijenja masu ako promjeni oblik.

3. RAZDOBLJE KONKRETNIH OPERACIJA: REVERZIBILNOST, GRUPIRANJE, JOŠ UVIJEK ZNATNO VEZANO ZA KONKRETNO-ZORNU REALNOST (OD 6. DO 11. GODINE)

U ovom razdoblju djeca postaju sposobna pamtiti objekte, mogu manipulirati spoznajama naučenim u prethodnim fazama, mogu logički rješavati probleme s konkretnim objektima, te ograničenja mišljenja predoperacijske faze u ovom razdoblju nestaju. Dijete u fazi konkretnih operacija može manipulirati unutrašnjim reprezentacijama konkretnih objekata i tvari, mentalno konzervirajući ideju količine i zaključujući da je, unatoč različitom fizičkom izgledu, količina ista (Sternberg, 2005).

Druga važna karakteristika za ovo razdoblje je klasifikacija. Piageta je zanimalo djetetovo razumijevanje strukture i logike klasifikacijskog sustava. Dijete sada može elemente, predmete na temelju apstrahiranih, istih značajki povezati u klase, a više klasa u nadređene klase te tako stvarati hijerarhijske sustave podređenih i nadređenih klasa, u skladu sa značajkom reverzibilnosti čime se sada odlikuje njegovo mišljenje (Bugle, 2002, str. 93). Serijacija je također jedna od važnih karakteristika ovog razdoblja, a ona je definirana kao slaganje, nizanje elemenata prema određenom kriteriju (Bugle, 2002). Dijete sada može svrstati elemente prema određenom kriteriju u neki niz. Ono razumije da jedan element može biti istodobno veći od prethodnog, ali manji od slijedećeg te na taj način razvija načelo tranzitivnosti.

U ovom razdoblju dijete također može u prostoru svrstavati pojedine udaljenosti. Ono počinje razumijevati odnose između udaljenosti, vremena, brzine, te može stvoriti unutarnju sliku prostora u kojem se nalazi svakodnevno.

4. RAZDOBLJE FORMALNIH OPERACIJA: FORMALNO, APSTRAKTNO, HIPOTETIČKO MIŠLJENJE (NAKON 11. GODINE) (BUGGLE, 2002)

Faza formalnih operacija uključuje mentalne operacije na apstrakcijama i simbolima koji ne moraju imati fizičke, konkretne oblike, te počinju razumijevati stvari koje još do tada nisu izravno iskusila (Sternberg, 2003). Djeca konačno mogu sagledati perspektivu drugih. Osobita značajka ovog razdoblja je hipotetičko-deduktivno rasuđivanje. To je oblik rješavanja problema kojem je svojstvena sposobnost stvaranja i provjere hipoteza i izvođenje logičkih zaključaka na temelju rezultata provjere (Vasta i sur., 1995).

Eriksonova teorija psihosocijalnog razvoja (1970.)

Prema Eriksonovoj teoriji psihosocijalnog razvoja, razvoj osobnosti ovisi o tipičnim socijalnim odnosima koje osoba mora uspostaviti u različitim razdobljima svojeg života. U svakom životnom razdoblju osoba treba riješiti određenu razvojnu zadaću. Tu zadaću može riješiti samo uz pomoć ljudi iz svoje okoline. Ako se zadaća uspješno riješi, osoba je zrela prijeći na sljedeći stadij, na kojem je čeka nova zadaća. Ako na nekom od stadija zadaću ne riješi povoljno, tada prelazi na sljedeći stadij razvoja s nepovoljnim rezultatom. Svaki stadij je mogućnost ili prilika jer omogućuje razvoj i neuspjeh: način rješavanja svake krize omogućuje kasniji razvoj ličnosti.

KRIZE: Svaki period vezan je uz određenu krizu koja predstavlja okretište u razvoju ličnosti. Krize su posljedica fiziološke maturacije organizma ili socijalnih zahtjeva koje okolina predstavlja pojedincu.

Erikson opisuje osam takvih stadija u životu svakoga čovjeka, od čega u predškolskoj dobi tri.

PRVA GODINA ŽIVOTA

- I. Psihosocijalna razvojna zadaća: uspostavljanje temeljnog povjerenja ili temeljnog nepovjerenje
- II. Važne osobe: majka (i otac)
- III. Rezultat: povjerenje – nepovjerenje; sigurnost – nesigurnost; optimizam – apatija

Povjerenje vs. Nepovjerenje- konzistentno zadovoljene djetetove potrebe i odnos kroz koji dijete prima pažnju i ljubav formira globalnu impresiju o svijetu kao sigurnom mjestu. Ako je taj svijet nekonzistentan, bolan, stresan i prijeteći, uče se očekivati loše i počinju vjerovati da je svijet nepredvidljiv i nepouzdan.

DRUGA I TREĆA GODINA ŽIVOTA

- I. Psihosocijalna razvojna zadaća: uspostavljanje autonomije ili sumnje u sebe
- II. Važne osobe: majka i otac
- III. Rezultat: osjećaj samoutjecajnosti – sumnja i sram

Autonomija vs. Sram i sumnja- mala djeca počinju otkrivati svoje vlastito tijelo i način kako ga kontrolirati, istražujući ga kroz proces hranjenja, oblačenja, stjecanja higijenskih navika i ovladavanja prostorom. Kada uspijevaju u tome da učine nešto za sebe, stječu osjećaj samopouzdanja i samokontrole. Ako kontinuirano ne uspijevaju i zbog toga su kažnjeni ili im se govori da su prljavi, mokri ili zločesti, doživljavaju sram i sumnju u sebe.

ČETVRTA, PETA I ŠESTA GODINA ŽIVOTA

- I. Psihosocijalna razvojna zadaća: uspostavljanje: inicijative ili krivnje
- II. Važne osobe: obitelj
- III. Rezultat: usmjerenost – povlačenje inicijativnost – krivnja, pasivnost

Inicijativa vs. Krivnja- Istražuju svijet i otkrivaju kako funkcionira te kako oni mogu djelovati na njega. Za njih se svijet sastoji od stvarnih i zamišljenih ljudi i stvari. Ako su njihova istraživanja općenito efikasna, djeca se uče suočavati sa stvarima i ljudima na konstruktivan način i stječu osjećaj inicijative. Ako ih se ozbiljno kritizira ili kažnjava razvijaju osjećaj krivnje za mnoge svoje aktivnosti.

Prema ovoj teoriji važan je utjecaj primjerenog odnosa okoline prema djetetu. Naglašava važnost osjetljivog majčinstva u prvoj godini života, što podrazumijeva odgovaranje na djetetove potrebe na nježan i topao način uz mnogo fizičkog kontakta te tihoga govorenja i pjevanja djetetu. U drugom stadiju opisuje se odnos okoline koji će omogućiti razvoj djetetova JA, razvoj rastućeg osjećaja autonomije i samopoštovanja. U trećem stadiju utjecaj okoline važan je za razvoj samopoštovanja, za doživljaj uspješnosti te za povezivanje vlastite uspješnosti s trudom i zalaganjem. U prvim godinama života, uz majku, važnu ulogu ima i otac kao partner u igri i onaj koji ohrabruje dijete da se odazove izazovima. Otac daje jedinstven doprinos razvoju djeteta, koji je osobito vidljiv u tome kako se dijete nosi sa situacijama i međuljudskim odnosima izvan obitelji. Svojom osjetljivošću i podrškom autonomiji u ranom djetinjstvu, otac pridonosi socijalnoj kompetentnosti i dobroj prilagođenosti djeteta na školu.

Moralni razvoj djece

Shvaćanje „dobra” i „zla” mijenja se tijekom djetetova razvoja. S moralnim rasuđivanjem povezana je i naša savjest koja djeluje kao unutrašnji kontrolor koji nam govori što je dobro, a što nije i tako upravlja našim ponašanjem.

Roditelji su prvi prozor u svijet morala. Dijete u predškolsko doba prihvaća roditeljske vrijednosti, mišljenje i stavove kao svoje.

Što je „dobro”, a što nije, djeca uče opažanjem ponašanja odraslih, kako se oni ponašaju u određenim situacijama. Djeca uče prema modelu, oponašanjem, ali i na temelju posljedica vlastitoga ponašanja, npr. svakoga puta kada dijete prekorite zbog nečega ili mu zabranite nešto, ono uči da to nije dobro, ali mu trebate pokazati i što je dobro činiti.

Djeca se u predškolsko doba još se ne mogu u potpunosti uživjeti u tuđu situaciju i ne shvaćaju da stvari mogu izgledati drugačije iz tuđe perspektive. Oni su usmjereni na sebe i situaciju promatraju sa svojega gledišta.

S razvojem mišljenja i kognicije dijete će se moći sve više uživjeti u emocionalno stanje drugoga. Međutim, nije dovoljno samo se postaviti u tuđu situaciju. Moralno rasuđivanje razvija se postepeno u svakodnevnim situacijama i kroz druženje s vršnjacima. Dijete sudjeluje u različitim problematičnim situacijama, zajedno s drugima sudjeluje u donošenju odluka i razmjenjivanju mišljenja. Tako dijete postepeno usvaja složenija mjerila dobra i zla, a sve važnija postaje dobrobit za druge ljude. Odrastanjem slične dileme i probleme rješavaju na složenije i djelotvornije načine.

FAZE RAZVOJA MORALA

Do 2. godine života djetetu je „dobro” sve što izaziva ugodu, a „loše” sve što izaziva neugodu. Na primjer, ugodno je kada ga roditelj mazi i pazi, kada samo istražuje što želi, ali neugodno je kada treba napraviti nešto što ne želi.

Od 2. do 4. godine dijete se nalazi u egocentričnoj fazi, teško mu se uživjeti u položaj druge osobe, usmjereni su na sebe i smatraju da se svi osjećaju kao i oni. Vide, na primjer, neku igračku s kojom se igra netko drugi i žele je uzeti. Usmjereni su na to da je oni trenutačno žele, a ne da se netko drugi igrao time i da će biti tužan ako mu ju se oduzmu. Ponašanje gledaju u terminima „dobra” i „zla”, a „zlo” je nešto što zaslužuje kaznu. Odrasle osobe predstavljaju im autoritet, ali su im vlastite želje važnije. Već u ovoj dobi znaju da postoje lakši (npr. urednost, pristojnost) i teži (npr. laganje, kršenje obećanja, povređivanje) prijestupi. Usmjereni su i na količinu pa mogu misliti da je slučajno razbijanje pet čaša teži prijestup od namjernog razbijanja jedne čaše. Postepeno se razvija svijest i osjetljivost za potrebe drugi, a odrasli im mogu pomoći čitajući priče o pravednosti, o „dobru” i o „zlu” te vlastitim primjerom.

Od 4. do 9. godine priznaju autoritet roditelja i odraslih. Za što odrasli kažu da je „dobro”, to je nešto nakon čega slijedi nagrada, a nakon „lošega” kazna. Iako se često navodi da se djeca u ovoj dobi teže uživljavaju u situaciju, neka istraživanja pokazala su da već djeca predškolske dobi mogu povezati namjeru s ponašanjem i tako procijeniti situaciju.

Oko 10. godine dijete je svjesno tuđih želja, zajedničkih interesa, a „dobro” je ono što je korisno. **Od 10. do 12. godine** dijete prihvaća pravila i dogovore, dobro je ono što je svima dobro i gledaju se zajednički interesi. **U** pubertetu mladi uvažavaju društvene dogovore, „dobro” je ono što propisuju zakoni, dogovori, običaji. **U kasnijim fazama** ljudska prava postaju važnija od zakona, shvaća se da nemaju svi jednake vrijednosti i stavove. Nakon te faze osoba može razviti stav da je moralnost stvar osobne savjesti. Svatko ima svoje vrijednosti i treba ih poštivati bez obzira na vlastita uvjerenja i osobine. Zadnja faza ne mora se pojaviti kod svih osoba.

Vaša psihologinja,

Irena Križanec

Literatura:

- Andrić, I. (2017). *Kognitivni razvoj predškolske djece* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education. Chair of Psychology.).
- Buggle, F. (2002). Razvojna psihologija Jeana Piageta, Jastrebarsko: Naklada SlapBaran, J. (2013). Predškolski odgoj i obrazovanje kao socijalna investicija. *Revija za socijalnu politiku*, 20 (1), 43-462.
- Jovančević, M. (2008). *Godine prve -zašto su važne*, Zagreb: SysPrint
- Mužak, A. (2020) . Pričaj mi o „dobru” i „zlu” - moralni razvoj u predškolsko doba.
- Starc i sur. [2004]. *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga
- Sternberg, R. J. (2005). *Kognitivna psihologija*, Jastrebarsko: Naklada Slap
- Težak, D. i Čudina Obradovć, M. (1996). *Priče o dobru priče o zlu*. Zagreb. Školska knjiga.
- Vasta, R., Haith, M. H., Miller, S. A. (1995). *Dječja psihologija*, Jastrebarsko: Naklada Slap
- Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko. Naklada Slap.
- Yuill, N. (1984). Young children's coordination of motive and outcome in judgment of satisfaction and morality. *British Journal of Developmental Psychology*, 2, 73-81.

